

ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАД УКРАЇНИ: ВПЛИВ ВІЙНИ

THREATS TO THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND UKRAINE'S COMMUNITIES: WAR'S IMPACT

У статті ідентифіковано та охарактеризовано загрози фінансово-економічній безпеці України із урахуванням наявних і очікуваних наслідків повномасштабної війни з Російською Федерацією. Відзначено найвищий ступінь небезпеки зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу як чинників фундаментального впливу на фінансово-економічну безпеку. Обґрунтовано можливості реконструктивної відбудови та економічного зростання держави за умови підвищення спроможності системи публічних фінансів у ризико насиченому середовищі. Виокремлено найбільш вагомі загрози, серед яких: демографічна криза; критична недостатність фінансових та матеріально-технічних ресурсів; зниження спроможності до оперативного інфраструктурного відновлення; неможливість реалізації підприємницьких активностей або їх обмеженість залежно від відстані до лінії фронту; ускладнення економічних процесів через порушення логістичних зв'язків; зниження інвестиційної та інноваційної активності; скорочення обсягів виробництва і експорту; імпортозалежність; сировинно орієнтована виробнича діяльність; зростання кредиторської і дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання та інші. Результати досліджень базуються на ґрунтовному аналізі аналітичних звітів, експертних висновках, національних і глобальних статистичних даних. Сформульовано пропозиції щодо подолання чи мінімізації виявлених загроз за рахунок законодавчої, фінансової, інституційної підтримки і координації дії органів державної влади, місцевого самоврядування та приватного сектору. Запропоновано комплекс заходів превентивного характеру, спрямованих на перспективне оперативне та ефективне реагування на наявні та потенційні загрози зниженню рівня фінансово-економічної безпеки зі стратегічним спрямуванням на реконструктивне відновлення України на засадах високорозвиненої інноваційної економіки.

Ключові слова: публічне управління, фінансово-економічна безпека, публічні фінанси, воєнний стан, повоєнне відновлення, інвестиції.

The article identifies and characterizes threats to the financial and economic security of Ukraine, taking into account the existing and expected consequences of a full-scale war with the Russian Federation. The highest degree of danger of the growth of the state budget deficit and the state debt as factors of fundamental impact on financial and economic security was noted. The possibility of reconstructive reconstruction and economic growth of the state is substantiated under the condition of increasing the capacity of the public finance system in a risk-rich environment. The most significant threats are singled out, including: demographic crisis; critical shortage of financial and material and technical resources; decrease in the capacity for operational infrastructural recovery; the impossibility of implementing entrepreneurial activities or their limitations depending on the distance to the front line; complication of economic processes due to disruption of logistic connections; decrease in investment and innovation activity; reduction of production and export volumes; import dependence; raw material-oriented production activity; growth of payables and receivables of economic entities and others. Research results are based on thorough analysis of analytical reports, expert opinions, national and global statistical data. Proposals for overcoming or minimizing identified threats through legislative, financial, institutional support and coordination of actions of state authorities, local self-government and the private sector have been formulated. A set of measures of a preventive nature is proposed, aimed at a prospective operational and effective response to existing and potential threats to a decrease in the level of financial and economic security with a strategic focus on the reconstructive recovery of Ukraine on the basis of a highly developed innovative economy.

Key words: public administration, financial and economic security, public finances, martial law, post-war reconstruction, investments.

УДК 336.02

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.39.21>

Мунько А.Ю.

к. наук з держ. упр.,
доцент кафедри менеджменту,
публічного управління
та адміністрування
Дніпровський державний аграрно-
економічний університет

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансово-економічна безпека обумовлює спроможність держави та територіальних громад зберігати стійкість та мінімізувати вразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз, досягати високого рівня конкурентоспроможності як на національному рівні, так і в глобальному економічному середовищі, підтримувати сталість розвитку. Її рівень є одним з ключових індикаторів оцінювання ефективності діяльності політики органів державного управління та місцевого самоврядування. Тому в умовах

агресивного середовища та перманентної кризи усіх сфер суспільної діяльності моніторинг загроз фінансово-економічного характеру актуалізується з огляду на необхідність збереження соціально-економічного потенціалу та створення підґрунтя для відновлення та ревіталізації України в повоєнний період, ураховуючи поточні умови масштабування та посилення загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансово-економічна безпека розглядається у рамках науково-дослідної діяльності учених

на перетині галузей економіки й публічного управління та адміністрування. Серед економічних досліджень ґрунтовні результати представляють О. Василик, З. Варналій, М. Геєць, З. Мошенський, О. Петрук, А. Сухоруков та інші. У публічному управлінні цей напрям досліджень є відносно новим та розвивається за трьома рівнями державно-управлінської діяльності – державним, регіональним і місцевим (В. Варцаба, М. Криштанович, Л. Курносенко, О. Чепець, Т. Крушельницька, О. Матвеєва, М. Трещов та інші). Розглядають окремо фінансову та економічну безпеку, так і інтегровану категорію фінансово-економічної безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас зміни соціально-економічних і політичних умов вимагають оновлення дослідження із урахуванням наслідків війни з Росією.

Мета статті. Аналіз та ідентифікація загроз фінансово-економічній безпеці на рівні держави та громад України із урахуванням ризиків, пов'язаних із повномасштабним вторгненням Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації, щонайменше протягом першого року, фінансово-економічна безпека України загалом та територіальних громад зокрема значною мірою забезпечувалася за рахунок накопичених резервів, синергетичного ефекту конвергенції діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємницького та громадського секторів, а також потужної фінансової, технічної та інших видів підтримки України з боку світової спільноти.

Лише протягом першого року повномасштабної війни ВВП України скоротився 25,5 %. Споживча інфляція становила 26,6 %, у тому числі внаслідок емісії Національного банку України. Державний борг номінально зріс на 52,4 % (79 % від ВВП). Втрати робочих місць на тепер становлять 2,4 млн або 15,5 % від року, що передував повномасштабному вторгненню. За кордоном залишається понад 6 млн українців, зокрема у країнах Європи, США та Канаді [2]. Водночас критично обмежена спроможність відновити, зруйновану внаслідок масованих ракетних обстрілів та підриву Каховської ГЕС інфраструктуру та стратегічні споруди за рахунок внутрішніх бюджетних резервів та приватних вкладень означає, що потреба в фінансових ресурсах зростатиме прогресуючими темпами.

Загалом негативні наслідки війни з Російською Федерацією можна оцінювати

як найбільші з часів Другої світової війни [7]. На територіях, де велись та ведуться активні бойові дії, продукується більше, ніж половина ВВП. Щонайменше 426 суб'єктів великого та середнього підприємництва зруйновано або пошкоджено [5]. При цьому більшість логістичних ланцюгів стали непридатними для використання діючими суб'єктами підприємницької діяльності (зруйновано або пошкоджено 18 аеропортів і цивільних аеродромів, 25 тис. км автомобільних доріг загальнодержавного і місцевого значення, 344 мости і мостові переходи). Прямі збитки інфраструктури і підприємницького середовища оцінюються 37 млрд. доларів США та 11 млрд. доларів США відповідно при загальному їх обсязі 151,2 млрд. дол. США. Найбільша питома вага у загальному обсязі прямих збитків належить втратам фонду житлової забудови – 55,9 млрд. дол. США – це 167,2 тис. приватних та багатоквартирних будинків [5] і на момент публікації статті ця цифра, на жаль, зросте.

Руйнівний вплив трьох років повномасштабної війни та загалом десяти років протистояння військовій агресії Російської Федерації на стан національної та місцевих економік зокрема суттєво зріс [1]. Концентровані атаки на об'єкти критичної інфраструктури, застосування гібридних інструментів масового впливу, зростання диспропорцій в економічній сфері вимагає від органів публічного управління оперативної реакції щодо протидії наявним і новоствореним загрозам, їх масштабному синергічному впливу на всі сфери суспільної діяльності та державотворення на основі неперервного моніторингу.

На початок 2024 року рівень фінансово-економічної безпеки України залишається в критичному становищі. Водночас, спостерігаємо певні позитивні кроки, обумовлені насамперед адаптацією процесів прийняття рішень в державно-управлінському та підприємницькому секторах, що у свою чергу надало можливість розширити сфери економічної діяльності та адаптувати діяльність до жорстких умов воєнних дій. Також частково відновлено підприємницьку діяльність, особливо важливо – у стратегічно важливих для держави галузях та сферах.

Ключову роль відіграє система публічних фінансів, яка характеризується на разі аспектами, які обумовлюють серйозні загрози для фінансово-економічної безпеки в цілому.

Високий рівень загрози становить дефіцит державного бюджету [3], який за підсумками 2023 року становив 31,1 % ВВП України [4]. Певною мірою ризики, пов'язані із цим фактором, знижує масштабна фінансова підтримка

з боку коаліції країн-донорів у рамках так званого формату «Рамштайн», а також міжнародних фінансових інституцій. Мова йде не лише про забезпечення України озброєнням на інших військових потреб, а й про фінансування видатків соціального сектору та підтримки життєдіяльності членів територіальних громад.

Але занепокоєння викликає скорочення фінансової підтримки з боку США та нерішучість урядів окремих країн ЄС щодо більш суттєвого забезпечення обороноздатності України на належному рівні [6, с. 88].

Також до загроз з найвищим ступенем небезпеки для збереження економічної рівноваги відносимо збільшення обсягів державного і гарантованого державою боргу. За підсумками 2022 року загальна сума державного боргу становила 4075,45 млрд грн або 79 % від номінального ВВП [3], а на кінець 2023 року – зросла на 37 % до 5591,5 млрд грн [2] (на момент проведення дослідження ВВП за 2023 рік не обраховано для відображення співвідношення до боргу).

Модернізація податкової системи, забезпечення фіскальних зобов'язань, розширення бази оподаткування та посилення фіскального контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та фізичних осіб, а також залучення альтернативних джерел надходжень (грантових, позикових, зокрема від Міжнародного Валютного Фонду, урядів США та держав-членів ЄС) є нагальними питаннями для відновлення спроможності системи публічних фінансів України.

Слід відзначити вагомий крок стратегічного характеру – прийняття Національної стратегії доходів як дорожньої карти реформування податкової та митної системи, а також удосконалення процедур податкового та митного адміністрування, яка необхідна для забезпечення потенціалу задоволення фіскальних потреб у середньостроковій перспективі. Вона також підтримує економічне зростання через зменшення нерівності та неефективності в політиці та адмініструванні доходів [4].

Серед інших найбільших вагомих загроз, базуючись на наявних аналітичних дослідженнях, експертних висновках, національній і глобальній статистичній інформації виокремлюємо такі: демографічна криза; критична недостатність фінансових та матеріально-технічних ресурсів; зниження спроможності до оперативного інфраструктурного відновлення; неможливість реалізації підприємницьких активностей на тимчасово окупованих територіях і на лінії фронту та обмежені можливості на інших територіях залежно від відстані до осе-

редків ведення активних бойових дій; ускладнення економічних процесів через порушення логістичних зв'язків; зниження інвестиційної та інноваційної активності через непрогнозовані ризики втрати вкладених коштів [9]; скорочення обсягів виробництва і експорту; зростання кредиторської і дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання.

Серед вищеперерахованих загроз окремо звертаємо увагу на демографічну кризу, яка спричинена, на жаль, трагічною загибеллю українських громадян внаслідок атак країни-терориста, а також міграцією населення за кордон. Останнє суттєво знизило якість людського капіталу, трудову та підприємницьку активність залежно від території.

Проблемою залишається криза виробничої діяльності. Попри те, що системно вживаються ефективні заходи щодо її розв'язання внаслідок вдалого застосування комплексу ефективних заходів органів, як-от релокація підприємств, програми фінансової й фіскальної підтримки бізнесу, зниження дефіциту електроенергії, ця загроза ідентифікується як одна із пріоритетних в контексті фінансово-економічної безпеки. При цьому увагу необхідно приділити трансформуванню економіки України, яка досі орієнтована на виробництво продукції з низькою доданою вартістю та характеризується підвищенням імпортозалежності. Це обумовлено та поглиблюється руйнуванням, банкрутством та порушенням роботи великих, орієнтованих на експорт суб'єктів господарювання, у хімічній, металургійній та машинобудівній галузях.

Такі тенденції перетворюють перспективну до високорозвиненої індустріальної за характером на сировинний придаток глобальної економіки з низькою технологічного ефективністю. Наявна модель економіки України може функціонувати лише за умови високих кон'юнктурних цін на товари сировинного характеру на глобальному ринку.

Зростання напруженості на зовнішніх ринках також відповідно чинить негативний вплив на підприємницьку та інвестиційно-інноваційну діяльність на національному ринку. Зміни в логістиці, ускладнення маршрутів, спричинені блокуванням на кордонах з Польщею, Словаччиною та Угорщиною українських перевізників, створює нові загрози для соціально-економічного становища України загалом та фінансово-економічної безпеки зокрема.

Саме інвестиційно-інноваційну діяльність в поточних кризових умовах відносимо до загроз із значним ступенем ризику. Враховуючи критичні обмеження можливостей державного і місцевих бюджетів щодо фінан-

сування капітальних видатків, гарантій фінансової підтримки науково-дослідної діяльності та зовнішнього фінансування секторів економіки інноваційної спрямованості необхідною є координації зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування з одного боку, а також приватного сектору з іншого щодо покращення інвестиційного клімату включно з втіленням результативних антикорупційних заходів.

За колективними експертними оцінками Світового банку, Європейської Комісії, ООН та Кабінету Міністрів України обсяг прямої шкоди, завданої Україні, станом на кінець 2023 року становить 290 млрд дол. США, потреби на відновлення та відбудову за рік повномасштабної війни – 411 млрд дол. США, а пріоритетні потреби на 2023 рік на відбудову та відновлення оцінюються в обсязі 14 млрд дол. США [8], що в 2,6 раза перевищує показник ВВП України за 2022 рік. Враховано прогнозні показники інфляції, очікувані зміни цінової ситуації на територіях масового будівництва, умови ринку, підвищення маржі сектору страхування та модернізацію будівельних проектів щодо зниження втрат енергії, матеріаломісткості, кінцевої ціни для споживача та стійкості до наслідків природних явищ, а також ексклюзивності на противагу мас-сегменту.

Процес інвестування в повоєнне відновлення України очікується щонайменше протягом 10 років за умови поєднання та цільового використання коштів грантових і кредитних коштів, коштів державного і місцевих бюджетів та приватних інвестицій [8]. Ключовою метою є реконструктивне перетворення України в розвинену, демократичну, соціально орієнтовану державу з високим рівнем розвитку людського капіталу, екологічно безпечну країну з імplementованими стандартами ЄС. Досягнення високого рівня фінансово-економічної безпеки при цьому є підґрунтям досягнення стратегічних цілей відновлення та розвитку.

Висновки. Не зважаючи на зростання ризиків дестабілізації ситуації в умовах невизначеності та війни на державному рівні необхідно звернути увагу на заходи щодо підготовки до реагування на загрози фінансово-економічній безпеці, зокрема зосередивши увагу на напрямках: підвищення обізнаності щодо потенцій-

них та наявних загроз, що покращить рівень підготовки як органів публічного управління, так і бізнес-сектору та громадян до можливого інтенсивного масштабування та поглиблення кризових явищ; застосування гібридних рішень, включаючи поєднання традиційного для управління практики формату з проактивними підтримуючими рішеннями для економіки, публічних і опосередковано приватних фінансів; формування стратегій та дорожньої карти, які прискорять взаємодію між органами державної влади, місцевого самоврядування та бізнесом і громадянами в умовах настання загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovid/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>.
2. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України. URL : <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavjuborg>.
3. Мунько А. Ю. Особливості управління державним боргом України до та після введення воєнного стану. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 162–180.
4. Національна стратегія доходів до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2023 р. № 1218-р. URL : https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.
5. Росія заплатить. URL: <https://damaged.in.ua>.
6. Трещов М. М. Відновлення та розвиток національної економіки: ризики та напрями змін. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 1. С. 87–93.
7. Трещов М. М. Стан та перспективи реалізації антикорупційної політики в Україні: компаративна аналітика. *Науковий вісник льотної академії. Серія: економіка менеджмент та право*. 2023. Вип. 8. С. 48–56.
8. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (лютий 2022 – лютий 2023). *The World Bank*. URL : <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf>.
9. Kryshchanovych M., Vartsaba V., Kurnosenko L., Munko A., Chepets O. Development of public management of financial and economic security in modern conditions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). P. 258–267. URL : <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.48.2023.3958>.